

ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА» У КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлюється деякі аспекти змістової характеристики поняття «культура» у контексті феноменології міжкультурної комунікації.

Ключові слова: культура, мова, особистість, цінності, комунікація, міжкультурна комунікація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні глобальні суспільно-політичні й економічні зміни викликають значний інтерес до культури інших народів як визначальної умови реалізації творчого потенціалу особистості і суспільства, форми ствердження самобутності народу й основи духовного здоров'я нації, міжкультурних контактів, що розвиваються сьогодні у специфічному культурно-інтеграційному і соціально-психологічному контексті.

У зв'язку з цим звернення до міжкультурної комунікації як домінантної реалії сучасного світу потребує з'ясування низки питань, пов'язаних із загальнотеоретичними аспектами.

Аналіз досліджень показує, що педагогічні аспекти міжкультурної комунікації неодноразово були предметом наукового аналізу. При цьому значний інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців викликають питання філософії і психології міжкультурного спілкування і взаєморозуміння, діалогу культур (В.Біблер, Є.Верещагін, В.Костомаров, В.Сафонова, С.Тер-Мінасова, В.Фурманова та ін.). Водночас актуалізується необхідність розкриття змістових складових досліджуваного поняття і передусім культури як теоретичного підґрунтя формування готовності до міжкультурної комунікації майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин.

Мета: розкрити деякі аспекти сутнісної характеристики поняття «культури», що є конструктивними у контексті феноменології міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Зауважимо, в сучасних гуманітарних науках поняття «культура» належить до фундаментальних. Однак у науковій літературі зустрічаються різноманітні трактування означеного феномена, жодне з яких на сьогодні не є загальноприйнятим.

Так, у довідкових джерелах «культура» [від лат. cultura – обробіток, догляд, виховання, освіта, поклоніння] висвітлюється як багатозначна дефініція, а саме: 1) все, що створене людським суспільством та існує завдяки фізичній і розумовій праці людей, на відміну від явищ природи; 2) сукупність досягнень суспільства в науці, мистецтві, в організації державного й суспільного життя в кожную історичну епоху; 3) ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності; 4) розведення, вирощування, обробіток [1, с. 202].

У філософському енциклопедичному словнику культура визначається як «специфічний спосіб організації і розвитку життєдіяльності, репрезентований у продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і настанов, у духовних цінностях, у сукупності стосунків людей до природи, між собою і до самих себе» [2, с. 292].

За українським педагогічним словником культура трактується як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості,

вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [3, с. 182].

Слід відзначити, що етимологія терміна «культура» розглядається в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів (С.Артановський, М.Вебер, Е.Гідденс, Г.Захарова, М.Каган, К.Клакхон, А.Кребер, В.Кремень, Ю.Лотман, Е.Маркарян, Н. Паперна, Н.Розов, Е.Сепір, П.Сорокін та ін.) в межах різних наук: аксіології, антропології, етнології, історії, лінгвістики, соціології, філософії та ін. До речі, вперше використав поняття «культура» як самостійний термін у 1684р. німецький філософ С.Пудендорф для визначення духовного світу людини.

У науковій літературі здебільшого домінують дефініції культури аксіологічного характеру, де підвалиною будь-якої культури визначається цінність. З цього приводу, зокрема свого часу писав П.Сорокін: «Будь-яка велика культура є не просто конгломерат різноманітних явищ, співіснуючих, але ніяк один із одним не пов'язаних, а є їх єдність чи індивідуальність, усі складові частини якої пройняті одним засадничим принципом і виражають одну, і головну цінність» [4, с.429]. Пізніше з'явилося більш широке розуміння культури, тісно пов'язане з побутом народу, його манерою мислити, відчувати, реагувати.

На даний момент у наукових джерелах наводиться безліч визначень культури. Зокрема такі, як:

культура – це сукупність духовних цінностей, способами вираження яких є мова, наука, література, мистецтво;

культура – сукупність досягнень людської спільноти у виробничому, суспільному й духовному житті;

культура – це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виражається в певних формах і типах організації, житті і діяльності людей, в їх взаємовідносинах, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях.

У щоденному житті означене поняття здебільшого вживається у трьох основних значеннях: 1) сфера життя суспільства, що існує у вигляді системи установ і організацій, які займаються виробництвом і розповсюдженням духовних цінностей суспільства (громади, театри, музеї тощо); 2) сукупність цінностей і норм, властивих великій соціальній групі, народу чи нації (українська культура, культура молоді тощо); 3) високий рівень досягнень людини в будь-якій галузі (культура побуту, мистецька культура тощо).

Таким чином, нами встановлено, що поняття «культура» включає в себе знання, структуру поведінки людської спільноти і систему властивих їй цінностей.

Зважаючи на полівалентність (багатозначність) означене поняття в цілому є достатньо складним. На підтвердження цього голландський науковець Г.Хофстед вважає, що культура – це «ментальне програмування людини», яке складається з моделей: як ми думаємо, як відчуваємо і як діємо (G.Hofstede, 1993). Джерелом цих ментальних програмувань є соціальне оточення, в якому людина зростає і набуває свого життєвого досвіду (сім'я, школа, друзі, місце роботи і т. ін.). При цьому дослідник поділяє поняття «культура» на дві частини: вузьку і широку. У вузькому значенні – це цивілізація або освіта та її результати, такі, як виховання, мистецтво і література. За Хофстедом означене вузьке поняття – це «культура – 1». Щодо широкого поняття, то воно складається з достатньо простих елементів, таких, як їжа, вияв почуттів, фізична дистанція чи турбота про гігієну, що визначається Г. Хофстедом як «культура – 2». Зауважимо, що при зверненні до проблем міжкультурної комунікації важливо враховувати як широке, так і вузьке значення поняття культури, що дозволяє реалізувати багаторівневий підхід до досліджуваної дефініції.

В аспекті проблеми дослідження значний інтерес викликають напрацювання культурних антропологів Е.Сепіра, А. Кребера і К.Клакхона. Так, Е.Сепір наголошує на існуванні трьох груп «смыслів», які стосуються слова «культура». По-перше, культура може використовуватися як технічний термін етнологами й істориками культури, охоплюючи при цьому соціально успадковані риси матеріального і духовного життя людини (в такому значенні «культура» співвідноситься з поняттям «цивілізація»). По-друге, застосування означеного терміна є позначенням «умовного ідеалу індивідуальної вихованості». Культура

в третьому розумінні позначає «не стільки те, у що вірить той чи інший народ, або що ним створене, скільки те, яким чином створене цим народом і те, у що він вірить, функціонує в його житті, яке значення це має для даного народу» [5, с. 468].

В інтерпретації А. Кребера і К.Клакхона поняття «культура» подається як сукупність матеріальних предметів, об'єктів, ідей, образів, створених самою людиною протягом її історії, як «друга природа», що утворює власне людський світ, на відміну від дикої природи. При цьому науковці наголошують, що «культура складається з виявлених і схованих схем мислення і поведінки, що є специфічним досягненням людських спільнот, утілених у символах, за допомогою яких вони сприймаються і передаються від людини до людини і від покоління до покоління. Сюди необхідно долучити і ті досягнення, які проявляються у створених культурним суспільством матеріальних благах. Ядром будь-якої культури є ідеї... і особливо цінності, що передаються за допомогою традицій. Культурні системи можуть розглядатися, з одного боку, як результат завершених дій, а з іншого, як підґрунтя дії в майбутньому» [6, с. 161].

Згідно цього визначення цілком очевидним є сприйняття культури як складного феномена, що включає в себе як матеріальні і соціальні явища, так і різні форми індивідуальної поведінки й організованої діяльності людини, що допомагають їй зрозуміти власні дії, пояснити відмінності в поведінці, менталітеті, національному характері представників різних культур, а також людську здатність розвивати культуру через комунікацію, спілкування, різноманітні форми взаємодії і контактів.

За такого методологічного підходу, на думку Н.Паперної, культура як предмет вивчення культурної антропології постає у вигляді сукупності результатів діяльності людського суспільства в усіх сферах його життя, що зумовлюють спосіб життя нації, етносу, соціальної групи у будь-який конкретно історичний період [7]. Культура, уточнює науковець, є формою закріплення досягнутого, що виражається у зовнішній предметності матеріального і духовного розвитку суспільства, а також поведінки й духовних якостей людини. Основним елементом культури при цьому є її «коди», які схематично відображають особливості національного бачення світу, оскільки, за твердженням М.Фуко, «провідні коди будь-якої культури, які керують її мовою, схемами сприйняття, обміну, формами вираження і відтворення, цінностями, ієрархією практик, одразу визначають для кожної людини емпіричні порядки, з якими вона буде мати справу і в яких вона буде орієнтуватися». Як бачимо, культура виступає не тільки механізмом закріплення досягнутого, але й чинником регулювання характеру і спрямованості комунікації.

Конструктивною для нас є позиція М.Бахтіна і В.Біблера щодо розгляду культури передусім крізь призму особистості, людини як представника й носія культури, а історії людства як «спіралі епох культури, їх діалогу». Зауважимо, для В.Біблера характерним є трьохаспектне розуміння культури: 1) культура є формою одночасного буття і спілкування людей різних культур (минулих, теперішніх, майбутніх), формою самодетермінації індивіда, життя людини, свідомості і мислення, винаходу «світу вперше»; 2) культура існує тільки в людині, породжується й транслюється через його твори і в процесі взаємодії, спілкування особистостей як спілкування культур, оскільки «...кожен індивід – цілісна, здатна нескінченно розвивати себе культура»; 3) «культура – це спілкування індивідів як особистостей...», що є спілкуванням їх «як реальних (і потенційних) культур» [8, с.296].

Висновки. Отже, цілком очевидно, що, коли йдеться про спілкування представників двох різних культур, ми вступаємо у сферу проблематики міжкультурної комунікації, де взаємодіють мова, культура й особистість. Під міжкультурною комунікацією розуміється функціонально зумовлена комунікативна взаємодія людей як носіїв різних культурних спільнот. Міжкультурна комунікація орієнтована на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів, досягнення взаєморозуміння з урахуванням і збереженням «національної картини світу», їх взаємозбагачення в соціокультурному і духовному планах.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі культурно-комунікативних аспектів феномена «міжкультурна комунікація», акцентуючи увагу на змісті і співвіднесеності понять «мова», «спілкування», «комунікація».

Література

1. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О.Івченко. – Харків: Фоліо, 2006. – 540с.
2. Философский энциклопедический словарь. - 2-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1989. –815 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь. – 376с.
4. Сорокин П.А. Система социологии, социальная мобильность / П.А.Сорокин. – М, 1992. – С.429.
5. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер.с англ./ Э. Сэпир / Общ. ред. и вступ, ст. А.Е. Кибрика. - 2-е изд., М.: Издательская группа «Прогресс», 2001. – 656с.
6. Kroeber A., Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge, 1952. – с.161.
7. Паперная Н.В. Формирование готовности будущего учителя к межкультурной коммуникации / Нина Васильевна Паперная: дис...к. пед.наук : 13.00.01. – Общая педагогика, история педагогики и образования. – Армавір, 2002. – 223с.
8. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В. Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413с.

Надійшла до редколегії 15.02.2011

Козак А.В. Понятие «культура» в контексте феноменологии межкультурной коммуникации.

В статье раскрываются некоторые аспекты содержательной характеристики понятия «культура» в контексте феноменологии межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: культура, язык, личность, ценности, коммуникация, межкультурная коммуникация.

Kozak A.V. A notion “culture” in the context of intercultural communication phenomenology.

The article deals with some aspects of meaningful description of the notion "culture" in the context of phenomenology of intercultural communication.

Key words: culture, language, personality, values, communication, intercultural communication.